

SPOSOBY OGRANICZANIA RYZYKA W GOSPODARSTWACH ROLNYCH Z TERENU WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO¹

Magdalena Śmiglak-Krajewska

Katedra Finansów i Rachunkowości Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu
Kierownik katedry: prof. dr hab. Feliks Wysocki

Słowa kluczowe: ryzyko w gospodarstwie rolnym, zarządzanie ryzykiem, różnicowanie produkcji, integracja

Key words: risk in farms, risk management, diversification, integration

S y n o p s i s. W polskim rolnictwie problem ryzyka i zarządzanie nim jest dziedziną mało znaną i rzadko stosowaną. W związku z tym, że całkowite wyeliminowanie ryzyka jest niemożliwe, rolnicy coraz częściej stają przed koniecznością bardziej aktywnego, świadomego doboru odpowiednich strategii i technik pozwalających niwelować niekorzystne skutki ryzyka. Głównym celem badań było zidentyfikowanie wykorzystania sposobów zarządzania ryzykiem produkcyjnym oraz rynkowym przez producentów rolnych z województwa kujawsko-pomorskiego. Badania przeprowadzono w 2012 roku wśród 160 gospodarstw z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż najpowszechniejszym sposobem przeciwdziałania ryzyku w gospodarstwach było różnicowanie prowadzonej produkcji oraz integracja pionowa. Jako główne zagrożenie prowadzonej działalności rolnicy wskazali ryzyko produkcyjne, wynikające ze zmiennych warunków klimatycznych i biologicznych.

WSTĘP

Ryzyko jest elementem nieodłącznie związanym z każdą działalnością gospodarczą. Ryzyko w odniesieniu do produkcji rolnej jest zjawiskiem szczególnie złożonym, nie tylko ze względu na wielkość zagrożeń, rozdrobnienie podmiotów produkcyjnych, ale także ze względu na nieprzewidywalną zmienność zjawisk.

W polskim agrobiznesie, a w szczególności w rolnictwie problematyka ryzyka i zarządzania nim jest jeszcze mało rozpowszechniona, w przeciwieństwie do innych dziedzin gospodarki, np.: bankowości czy przemysłu, gdzie zarządzanie ryzykiem jest dobrze rozpoznane i powszechnie stosowane [Jerzak 2008, s. 246]. Ryzyko jest pojęciem bardzo złożonym, które interpretowane jest w zależności od branży, której aktualnie dotyczy. Inne rodzaje ryzyka można wyróżnić w sektorze bankowym czy też w branży finansowej, a odmiennymi rodza-

¹ Badania zostały przeprowadzone w ramach obszaru badawczego 5. *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju produkcji, infrastruktury rynku i systemu obrotu, a także opłacalności wykorzystania roślin strączkowych na cele paszowe w Polsce*, program wieloletni *Ulepszenie krajowych źródeł białka roślinnego, ich produkcji, wykorzystania w paszach*.

jami ryzyka charakteryzuje się przedsiębiorstwo rolnicze. Jednoznaczne określenie definicji ryzyka jest zatem bardzo trudne, ponieważ pojęcie ryzyka stanowi zbiór czynników mających na nie bezpośredni lub pośredni wpływ [Kasiewicz, Rogowski 2004, s. 352].

Ryzyko w rolnictwie występuje w wielu formach i wynika z wielu przyczyn. Klasyfikacji obejmującej wszystkie możliwe aspekty występowania ryzyka w przedsiębiorstwie rolnym dokonał Zygmunt Dowgiało [1980, za Dummier 1934]. Autor wyróżnił trzy rodzaje ryzyka, tj.: naturalne, osobowe i rynkowe. W skład ryzyka naturalnego wchodzi wszystkie czynniki naturalne i przyrodnicze, wśród nich m.in. wahania temperatur, choroby, insekty. Drugim rodzajem ryzyka jest ryzyko osobowe, a więc ryzyko związane z osobistą zdolnością rolnika i innych pracowników do wydajnego i efektywnego prowadzenia działalności. Z. Dowgiało wyróżnił jeszcze trzeci rodzaj ryzyka – rynkowe. Jest to ryzyko wynikające z kształtowania się warunków rynkowych, na które przedsiębiorstwo nie ma wpływu. Ryzyko rynkowe dotyczy głównie kształtowania się cen sprzedawanych produktów oraz cen środków produkcji na rynku, na którym działa przedsiębiorstwo. Jest to ryzyko trudne do przewidzenia pomimo licznych prób antycypacji i spekulacji na temat kształtowania się cen produktów w przyszłości.

Inny podział ryzyka obejmuje rozróżnienie na ryzyko spekulacyjne i ryzyko czyste. Ryzyko czyste występuje wówczas, gdy w stosunku do obecnego stanu alternatywą jest wystąpienie straty, natomiast ryzyko spekulacyjne zachodzi, gdy nieznanie przyszłe zdarzenia mogą spowodować zarówno straty, jak i zyski [Tarczyński, Mojsiewicz 2001, s. 19].

Rodzaje ryzyka w rolnictwie nie są niezależne, lecz wzajemnie powiązane ze sobą i stanowią część systemu, który zawiera wszystkie dostępne instrumenty, strategie i sposoby postępowania przewidziane do zarządzania ryzykiem. Z tego też powodu konieczne jest holistyczne podejście do zagadnienia ryzyka [Aimin 2010, s. 153].

W zarządzaniu ryzykiem podmiot może przyjąć postawę aktywną lub pasywną. Postawa pasywna polega na biernym ponoszeniu ryzyka, bez podejmowania prób wyeliminowania go lub ograniczenia. Może ona wynikać z braku wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Natomiast podejmowanie działań mogących ograniczyć ryzyko i minimalizujących straty jest charakterystyczne dla postawy aktywnej, która ściśle wiąże się z umiejętnością identyfikacji i szacowania ryzyka, a także znajomością metod zabezpieczania się przed ryzykiem.

Rolnicy i inne osoby prowadzące działalność gospodarczą, aby pogodzić się z koniecznością pokrywania ewentualnych strat wynikających z zaistnienia szkody we własnym zakresie, powinny wybrać odpowiednie metody ograniczania ryzyka. Można je ująć w trzy podstawowe grupy [Sulewski 2009, za Sangowski 1998, s. 321]:

- kontrolę ryzyka obejmującego działania mające na celu obniżenie częstotliwości szkód oraz zmniejszenie wartości strat przez nie powodowanych, metodę tą uznaje się za niedostępną dla pojedynczego gospodarstwa,
- transfer ryzyka, metodę polegającą na przeniesieniu ryzyka na inny podmiot przez zastosowanie określonych mechanizmów prawnych,
- dystrybucję ryzyka, która polega na podzieleniu skutków finansowych realizacji danego ryzyka na grupę, co jest możliwe w organizacjach grupujących większą liczbę gospodarstw.

Jak wynika z dotychczasowych badań, zarządzanie ryzykiem w polskim rolnictwie jest dziedziną nową, mało znaną i rzadko stosowaną [Florek 2012, Sulewski 2009, Śmiglak 2007]. Całkowite wyeliminowanie ryzyka jest niemożliwe, dlatego rolnicy coraz częściej będą stali przed koniecznością bardziej aktywnego, świadomego dobierania odpowiednich

strategii i technik, pozwalających niwelować niekorzystne skutki ryzyka. Głównym celem badań było zidentyfikowanie wykorzystania sposobów zarządzania ryzykiem produkcyjnym oraz rynkowym przez producentów rolnych z województwa kujawsko-pomorskiego.

MATERIAŁ I METODA BADAWCZA

Badania przeprowadzono w 2012 roku wśród 160 gospodarstw z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. Dobór gospodarstw do badań był celowy. Jako kryteria doboru przyjęto: powierzchnię gospodarstwa – minimum 10 hektarów użytków rolnych oraz prowadzenie produkcji towarowej. Do przeprowadzenia badań wykorzystano metodę wywiadu osobistego przy użyciu opracowanego kwestionariusza wywiadu. Kwestionariusz został sporządzony z uwzględnieniem pytań zarówno otwartych, jak i zamkniętych. Zebrane informacje zostały poddane analizie, a następnie opisane przy zastosowaniu metod statystyki opisowej. Dodatkowo przeprowadzono ocenę związku korelacyjnego pomiędzy wyborem sposobu ograniczania ryzyka działalności gospodarczej a wielkością gospodarstwa oraz wiekiem i wykształceniem osoby zarządzającej. Do zbadania związku korelacyjnego wykorzystano współczynnik kontyngencji C Pearsona, oparty na teście niezależności chi-kwadrat.

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTW ROLNYCH

Gospodarstwa rolne pogrupowano według łącznej powierzchni gospodarstwa, obejmującej powierzchnię gospodarstwa oraz obszar ziemi dzierżawionej (tab. 1.). W poszczególnych grupach gospodarstw wyodrębniono trzy rodzaje produkcji: roślinną, zwierzęcą oraz mieszaną. W gospodarstwach o powierzchni do 100 ha dominowały jednostki o mieszanym kierunku produkcji, natomiast w grupie gospodarstw o powierzchni wynoszącej co najmniej 100 ha przeważały gospodarstwa o produkcji roślinnej lub mieszanej. W produkcji roślinnej dominowała uprawa zbóż, tj. w 118 gospodarstwach uprawiano pszenicę, 49 żyto, 113 jęczmień, 29 owies i w 93 pszenżyto. Uprawą roślin strączkowych zajmowało się niewielu rolników. W 23 gospodarstwach uprawiano łubin żółty (średnia powierzchnia uprawy: 4,18 ha), 17 łubin wąskolistny (średnia powierzchnia uprawy: 19,7 ha), a w 31 groch jadalny (średnia powierzchnia uprawy: 3,36 ha). W produkcji zwierzęcej dominowała hodowla bydła (94 gospodarstwa) oraz trzody chlewnej (61 gospodarstwa).

Tabela 1. Charakterystyka badanych gospodarstw

Powierzchnia w ha	Liczba gospodarstw	Liczba gospodarstw prowadzących produkcję		
		roślinną	zwierzęcą	mieszaną
10-20	35	6	8	21
20-50	72	12	17	43
50-100	38	10	6	22
100 i więcej	15	8	1	6
Suma	160	36	32	92

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W wyróżnionych grupach gospodarstw scharakteryzowano także zarządzających gospodarstwami, podając ich wiek, wykształcenie oraz płeć (tab. 2.).

Tabela 2. Charakterystyka zarządzających badanymi gospodarstwami

Powierzchnia [ha]	Wiek [lata]				Wykształcenie			Płeć	
	20-35	35-45	45-55	55-66	z	ś	w	k	m
	liczba zarządzających								
10-20	13	9	7	6	3	27	5	8	27
20-50	20	25	20	7	11	61	0	10	62
50-100	6	13	13	6	6	30	2	7	31
100 i więcej	5	2	7	1	1	10	3	5	10
Suma	44	50	47	21	22	128	10	30	130

z – zasadnicze, ś – średnie, w – wyższe, k – kobieta, m – mężczyzna

Źródło: jak w tab. 1.

We wszystkich grupach gospodarstw w strukturze osób zarządzających badanymi jednostkami największy był udział mężczyzn (od około 67% w grupie największych gospodarstw do 77-86% w pozostałych grupach) oraz osób z wykształceniem średnim (70-74%). W wyróżnionych grupach gospodarstw większość zarządzających miała od 35 do 45 lat.

STOSOWANE SPOSOBY ZARZĄDZANIA RYZYKIEM W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

W związku ze znaczną niestabilnością i zmiennością warunków produkcji i cen produktów rolnych rolnicy poszukują rozwiązań pozwalających niwelować to ryzyko. Aż 78% ankietowanych rolników zauważyło potrzebę stabilizacji i zabezpieczenia cen produkcji rolnej na z góry określonym poziomie. Wśród respondentów 88% preferowało uzyskanie gwarantowanej, ale niższej ceny, lecz przy stabilnej sytuacji rynkowej. Tylko 12% uznało, iż woli mieć szansę na uzyskanie wyższej ceny przy niestabilnym rynku, niepewności sprzedaży i cen.

Przeprowadzone badania wykazały, że 40% rolników w ciągu ostatnich 5 lat zetknęło się z sytuacją zagrażającą funkcjonowaniu gospodarstwa. Najczęściej jako czynnik zagrożenia ankietowani wskazali czynniki klimatyczne (44%), a także niekorzystną sytuację na rynku (31%). W ciągu ostatnich 10 lat niespodziewana strata średnio 3 razy przekroczyła 10% oczekiwanych plonów. Jako główną przyczynę zaistniałej sytuacji rolnicy wskazali czynniki przyrodnicze, tj. suszę (95% ankietowanych) oraz mróz (74% ankietowanych). W przypadku produkcji zwierzęcej niespodziewana strata przekraczająca 5% planowanej produkcji wystąpiła średnio 1,25 razy. Straty były spowodowane głównie problemami zdrowotnymi zwierząt (41%) oraz poniesionymi stratami w produkcji roślinnej (27%).

Podczas badań rolnicy dokonali klasyfikacji różnych czynników ryzyka, a mianowicie średnia ocena postrzegania ryzyka w działalności rolniczej według producentów rolnych z województwa kujawsko-pomorskiego (od 1 – istotne do 11 – mało istotne) przedstawia się następująco:

- ryzyko produkcyjne – czynniki pogodowe: 3,21,
- ryzyko zmiany kosztów produkcji: 3,56,
- ryzyko zmiany cen płodów rolnych: 3,62,

- ryzyko związane z popytem na płody rolne: 5,17,
- ryzyko niewywiązania się kontrahenta z umów kontraktacyjnych: 6,15,
- ryzyko niewypłacalności kontrahenta: 5,73,
- ryzyko utraty własnej płynności: 7,11,
- ryzyko wypłacalności: 7,37,
- ryzyko produkcyjne – czynniki technologiczne: 7,88,
- ryzyka związane ze zmianą sytuacji politycznej: 7,9,
- ryzyka związane ze zmianą przepisów prawnych: 8,37.

Według ankietowanych, w prowadzonej działalności gospodarczej najbardziej należy obawiać się ryzyka produkcyjnego spowodowanego zmiennymi warunkami klimatycznymi i biologicznymi, ryzyka zmiany kosztów produkcji oraz zmiany cen płodów rolnych. Najmniej obawiali się ryzyka związanego ze zmianą przepisów prawnych oraz niestabilnej sytuacji politycznej [por. Florek, Czerwińska-Kayzer 2013].

Badaniu poddano również zależność między wyborem sposobu ograniczania ryzyka a wielkością gospodarstwa rolnego, wiekiem oraz wykształceniem osoby zarządzającej. Współczynnik kontyngencji Pearsona wskazywał na brak lub słaby związek między badanymi cechami, tj. między wyborem sposobu ograniczania ryzyka a wielkością gospodarstwa – współczynnik przyjął wartość na poziomie 0,04, dla wykształcenia osoby zarządzającej – 0,28, co oznacza słabą korelację; natomiast w przypadku wieku – 0,52, czyli umiarkowaną.

Zarządzanie ryzykiem powinno być prowadzone bez względu na wielkość gospodarstwa i wymaga stosowania wielu metod równocześnie, gdyż zwiększa się wówczas prawdopodobieństwo powodzenia przedsięwzięcia. W badaniach zidentyfikowano stosowane metody ograniczania ryzyka w gospodarstwach rolnych. Wykorzystywane instrumenty ograniczające ryzyko to:

- dywersyfikacja: 133 wskazania,
- integracja pionowa: 100 wskazań,
- integracja pozioma: 8 wskazań,
- fundusz ryzyka: 12 wskazań,
- ubezpieczenia: 83 wskazań,
- kontrakty terminowe: 2 wskazania.

Ankietowani najczęściej wskazali, iż podstawowym sposobem zarządzania ryzykiem była jego dywersyfikacja poprzez różnicowanie prowadzonej działalności. *Dywersyfikacja zmniejsza ryzyko strat i sprawia, że spadek wpływów z jednego źródła może być skompensowany wpływami z innych źródeł* [Brigham, Gapenski 2000, s. 51]. Dzięki temu możliwe staje się pokrycie ewentualnych strat, poniesionych w związku z wahaniami plonów, słabą wydajnością zwierząt czy też niekorzystną zmianą cen jednego rodzaju wytwarzanych w gospodarstwie produktów, zyskami osiągniętymi z pozostałych działalności produkcyjnych. Różnicowanie produkcji pozwala ograniczyć również negatywne konsekwencje tzw. ryzyka katastroficznego, związanego ze zdarzeniami losowymi, chorobami lub szkodnikami upraw polowych, na które narażone jest każde gospodarstwo rolne. Prowadzenie działalności zdywersyfikowanej charakteryzuje się mniejszą skalą ryzyka w porównaniu do gospodarstw wyspecjalizowanych, gdyż nieopłacalność głównego kierunku produkcji wpływa w znacznym stopniu na kondycję finansową gospodarstwa oraz jego funkcjonowanie. W ramach wielokierunkowości produkcji ankietowani rolnicy prowadzą równocześnie produkcję roślinną i zwierzęcą (58%). 21 osób wskazało, iż prowadzi dodatkową działalność w postaci świadczenia odpłatnych usług sprzętem rolniczym, a 16 ankietowanych jest zatrudnionych dodatkowo poza gospodarstwem.

Jedną z form pozwalających na ograniczenie ryzyka cenowego w gospodarstwach rolnych jest integracja pionowa. Kontrakcja z jednej strony jest formą integracji pionowej, a z drugiej strony istotnie ważną formą skupu. Jednak nie zabezpiecza ona rolnika przed ewentualną stratą wynikającą z różnicy między ceną kontraktacyjną a ceną rynkową w momencie realizacji kontraktu. Wśród respondentów aż 100 osób (62%) korzystało z podpisywania umów kontraktacyjnych, z czego 94% stanowiły przede wszystkim umowy podpisywane z odbiorcami płodów rolnych, a tylko 6% z dostawcami środków produkcji. Umowy podpisywane były najczęściej na 12 miesięcy.

Spośród ankietowanych zaledwie 5% respondentów prowadziło produkcję rolniczą w ramach formalnej grupy producenckiej. Udzielający odpowiedzi w ankiecie członkowie grupy producenckiej postrzegali tę formę gospodarowania jako bardzo dobry instrument ograniczenia ryzyka zbytu i niekorzystnej zmiany ceny. Celem tej formy organizacji jest przeniesienie części ryzyka niekorzystnej zmiany ceny przez podmioty zintegrowane oraz rozłożenie skutków tego ryzyka na podmioty należące do danej struktury organizacyjnej. Zespołowa działalność rolników umożliwia uzyskiwanie wielu korzyści, związanych z budowaniem przewagi konkurencyjnej gospodarstwa rolnego, nie tylko podczas sprzedaży swoich produktów na rynku rolnym, ale również w ich skupie i przetwórstwie w obrębie grupy wspólnego działania [Boguta 2006, s. 27]. Działalność grupowa w znaczącym stopniu może również przyczynić się do obniżenia kosztów produkcji przez wspólne zakupy środków produkcji (tańsze dla grupy: nawozy, środki ochrony roślin, transport) lub wspólne wykorzystanie sprzętu.

Kolejnym sposobem niwelowania ryzyka w gospodarstwie rolnym może być fundusz ryzyka, tworzony na wypadek pokrycia strat niespodziewanych. Jak wynika z przeprowadzonych badań ta forma nie cieszyła się wśród ankietowanych dużym zainteresowaniem (12 osób). W dziewięciu gospodarstwach fundusz ryzyka stworzono na zabezpieczenie ogólnego ryzyka działalności gospodarczej, natomiast w trzech na pokrycie ewentualnych strat na nowych kierunkach produkcji.

Innym instrumentem umożliwiającym ograniczenie ryzyka w działalności rolniczej są ubezpieczenia rolne. Dają one możliwość przeniesienia ryzyka na inny podmiot ubezpieczenia i zaangażowania się w ryzykowne działania (związane ze zwiększeniem inwestycji lub przyjęciem nowoczesnych praktyk rolniczych czy technologii produkcji), których rolnicy nie podjęliby się w przeciwnym razie [Ashan i in. 1982, s. 520-529]. Zgodnie z obowiązującą *ustawą z dnia 26 marca 2013 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych* [Dz.U. 2013.392] każda osoba fizyczna zajmująca się działalnością rolniczą, posiadająca areał użytków rolnych przekraczający łącznie 1 ha i opłacająca w części lub całości podatek rolny ma obowiązek zawarcia ubezpieczeń obowiązkowych, do których zalicza się: ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego; ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych. W związku z tym wszystkie analizowane gospodarstwa były zobowiązane do zawarcia umowy ubezpieczeniowej. Wśród ankietowanych zaledwie 53% przeniosło ryzyko czyste na zakłady ubezpieczeniowe. Ankietowani korzystali głównie z ubezpieczeń od zdarzeń losowych (28%), mienia ruchomego (27%) oraz upraw rolnych (20%). Jako główny powód niezawierania umów ubezpieczeniowych respondenci wskazywali zbyt wysoki koszt ubezpieczenia (66%) oraz małe korzyści (42%).

Inną możliwością zabezpieczenia się przed ryzykiem niekorzystnej zmiany cen w rolnictwie są giełdy towarowe, na których dostępne są instrumenty rynkowe, pozwalające znacząco ograniczyć ryzyko cenowe uczestników obrotu. Instrumenty pochodne na artykuły rolne są często wykorzystywane w gospodarkach rozwiniętych, jednak w Polsce praktycznie niestosowane [por. Rembisz 2009]. Spośród ankietowanych jedynie dwóch rolników korzystało z kontraktów terminowych *futures*. Z powodu braku funkcjonowania w Polsce giełdy oferującej kontrakty terminowe na towary rolne rolnicy korzystali z giełdy zagranicznej. Żeby korzystać z giełdy zagranicznej, musi być spełniony jednak podstawowy warunek wysokiej korelacji zmienności cen na rynku danego kraju i notowań na jej giełdzie [por. Rembisz 2009, s. 22]. Aż 90% ankietowanych wskazało, iż nie ma wiedzy na temat funkcjonowania giełdy towarowej oraz instrumentów pochodnych. Otrzymane wyniki potwierdzają wcześniejsze badania dotyczące skłonności producentów rolnych do samodzielnego ograniczania ryzyka rynkowego z wykorzystaniem instrumentów pochodnych [por. Florek 2009, Jerzak, Czyżewski 2006, Śmiglak 2007].

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań wynika, iż rolnicy w ostatnich latach zetknęli się z sytuacją zagrażającą funkcjonowaniu ich gospodarstwa rolnego. Zdarzenia te wymuszają na rolnikach poszukiwanie optymalnych rozwiązań, które umożliwią im ograniczenie ryzyka. Najpowszechniejszym sposobem na to w analizowanych gospodarstwach rolnych była dywersyfikacja produkcji (83% ankietowanych), respondenci prowadzili również działalność w ramach integracji pionowej (52%). Według ankietowanych w prowadzonej działalności gospodarczej najbardziej należy obawiać się ryzyka produkcyjnego, spowodowanego zmiennymi warunkami klimatycznymi, a także ryzyka cenowego. Respondenci najmniej obawiali się ryzyka związanego ze zmianą przepisów prawnych oraz niestabilną sytuacją polityczną.

LITERATURA

- Aimin Hao, 2010: *Uncertainty, Risk Aversion and Risk Management in Agriculture*, „Agriculture and Agricultural Science Procedia”, 1(2010).
- Ahsan Syed M., Ali A.G. Ali, Kurian John N. 1982: *Towards a theory of agricultural crop insurance*, „American Journal of Agricultural Economics”, 64(3), Ithaca, New York.
- Boguta Witold (red.), 2006: *Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych*, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.
- Bringham Eugene F., Gapenski Louis C. 2000: *Zarządzanie finansami*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
- Dowigiałło Zygmunt, 1980: *Organizacja i zarządzanie przedsiębiorstwem rolnym*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin, s. 8-12.
- Florek Joanna, 2012: *Sposoby ograniczania ryzyka w podmiotach sektora zbożowego*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. XIV, z. 1, s. 159-164.
- Florek Joanna, Czerwińska-Kayzer Dorota, 2013: *Sposoby zarządzania ryzykiem działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. XV, z. 5, s. 70-75.
- Jerzak Michał A. 2008: *Zarządzanie ryzykiem jako czynnik stabilizacji dochodów i poprawy konkurencyjności w rolnictwie*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. X, z. 3, s. 246.

- Jerzak Michał A., Czyżewski Andrzej, 2006: *Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, s. 193, 205, 215.
- Rembisz Włodzimierz, 2009: *Instrumenty rynku rolnego*, Vizja Press & IT, Warszawa, s. 22.
- Rogowski Waldemar, Kasiewicz Stanisław, 2004: *Identyfikacja ryzyka przedsięwzięć inwestycyjnych*, [w] *Czas na pieniądze, Zarządzanie finansami – mierzenie wyników i wycena przedsiębiorstw*, T. 2, D. Zarzecki (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Sangowski Tadeusz, 1998: *Ubezpieczenia gospodarcze*, Poltex, Warszawa.
- Śmiglak Magdalena, 2007: *Identyfikacja i wykorzystanie rynkowych metod zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych w Wielkopolsce*. Rozprawa doktorska. Akademia Rolnicza w Poznaniu.
- Sulewski Piotr, 2009: *Rolnicy wobec ryzyka i potrzeby ubezpieczeń – opinie i postawy*, „Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G”, t. 96, z. 3, s. 329.
- Tarczyński Waldemar, Mojsiewicz Magdalena, 2001: *Zarządzanie ryzykiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Ustawa z dnia 26 marca 2013 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*, Dz.U. 2013.392.

Magdalena Śmiglak-Krajewska

TOOLS OF RISK MANAGEMENT METHODS IN FARMS FROM KUYAVIAN-POMERANIAN VOIVODESHIP

Summary

The aim of the study was to identify risk management methods available on the agricultural market and to show how agricultural producers use them. In 2012 160 farms from Kuyavian-Pomeranian Voivodeship were researched. The results of the research show that, the entities under study exhibited low activity in risk management. The diversification of production, vertical integration and optional insurances were the most common risk-co- interacting methods applied in the farms. The farmers indicated the production risk resulting from changeable climatic and biological conditions to be the major threat to their activity.

Adres do korespondencji:
Dr inż. Magdalena Śmiglak-Krajewska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
tel. (61) 846 61 01
e-mail: smiglak-krajewska@up.poznan.pl